

ThDr. Ladislava Říhová, Ph.D.: Reflexe pohanství u Minucia Felixe a jeho předchůdců

disertační práce (UK-ETF, 2021) - oponentský posudek

Disertační práce, předložená v listopadu 2021, má 189 stran; přibližně na jedné třetině z nich nalezneme latinský text Minuciova díla *Octavius*, převzatý ze standardní novodobé edice (Bernhard Kytzler, 1982) a paralelně doprovazený druhým českým překladem z pera samotné autorky (první překlad pořídil Ferdinand Stiebitz, 1940). Práce je provázena 464 poznámkami pod čarou, které ve výkladové části převážně odkazují na primární i sekundární literaturu, nejednou s doslovnými latinskými, německými či anglickými citacemi, ale také upozorňují na další souvislosti; v překladové části pak zejména vysvětlují některé dobové reálie, odkazují na podobná místa v soudobé literatuře a upozorňují na odbornou diskusi kolem obtížnějších míst a s tím spojené překladové možnosti. Dvanáctistránková bibliografie i další povinné náležitosti vyhovují formálním kritériím.

Autorka měla dobré předpoklady k vypracování kvalitní práce zejména díky svým předchozím studiím o Arnobiovi ze Sikky,¹ o století mladším autorovi jiného apologetického spisu *Adversus nationes*, jehož vůbec první český překlad² také sama vypracovala a publikovala (2017). S Arnobiem byl Minucius osudově spjat omylem středověkého opisovače, který považoval Minuciův dialog nazvaný *Octavius* za „osmu“ (*octavus*) a poslední knihu Arnobiova spisu.

Devět kapitol je uspořádáno v soustředné struktuře: první čtyři jsou věnovány samotnému Minuciovi (kap. 1), jeho postavení mezi ostatními řeckými a latinskými apologety (kap. 2), okolnostem vzniku jeho díla *Octavius* (kap. 3) a dialogické struktuře (kap. 4). Pátá kapitola je vyhrazena textu s překladem; toto neobvyklé rozvržení není náhodné („překlad pak tvoří pomyslný předěl mezi historicko-literární a teologickou částí“, 11) a bylo uplatněno také v již zmíněné monografii věnované Arnobiovi. V teologické části autorka nejprve rozeznává dva myšlenkové okruhy, ze kterých Minucius vycházel, resp. pohyboval se v jejich blízkosti: pohanství včetně římského kultu (kap. 6) a židovství včetně biblického písemnictví (kap. 7). Teprve v osmé kapitole přichází na řadu teologická témata v užším slova smyslu (viz podkapitoly s tematikou Trojice, eschatologie aj.). Poslední kapitola je věnována vztahu křesťanství a filosofie, zejména „pravdě“ jako ústřednímu motivu celého dialogu.

Rozvrh práce odpovídá vývoji minuciovských studií: poté, co byl dialog *Octavius* identifikován jako samostatný spis (1560), soustředili se badatelé na jeho samostatnou edici a na jeho postavení mezi ostatními apologiemi, zejména na otázku prvenství ve vztahu k Tertullianovi (kap. 3.2) či Cypriánovi (kap. 3.3). Autorka nás opatrně provádí soudobou diskusí, která se točí zejména kolem Tertullianova spisu *Apologeticum*, jehož styčné body s Octaviem jsou nesporné (r. 197), či některých Cypriánových spisů (cca r. 247); nakonec však konstatuje, že datace dialogu *Octavius* zůstává nejasná (38). Skepticky se také staví k hypotéze jakéhosi nedochovaného apologetického pramene, z něhož by jmenovaní Tertullián, Minucius i Arnobius čerpali (39). Pro nás je tato hypotéza, vyslovená poprvé Augustem Reifferscheidem (editorem Arnobiova díla, 1875), zajímavá také proto, že se jí na naší půdě ujal významný klasický filolog Otakar Jiráni (1909). Poněkud upozaděny jsou v tomto výkladu textové paralely s Justinovým dílem, které by si zasloužily více než několik řádků (40). Vysvětlení této skutečnosti nalézáme v úvodu, kde autorka vymezuje svůj úkol tak, že „tematika vztahu Minucia k řeckým předchůdcům je v rámci práce pojednána pouze tam, kde je to relevantní pro další zkoumání“ (11).

Přehled apologetické literatury (22-33) je stručný, ale vzhledem ke svému účelu, jímž je zvýraznění Minuciovy „neobvyklé pozice“ (22), dostatečný. Metodologicky je třeba ocenit upozornění na nejasný rozsah běžně užívaného pojmu „apologie“. Recenzent by ovšem uvítal jednak konkrétnější vysvětlení, odkud pochází členění apologií podle adresátů na „exoterní“ a „esoterní“, jednak odstranění protimluvy ve větě „Minuciův Octavius je ... textem striktně exoterním, i přes tuto charakteristiku však nemá jasně definované publikum, respektive adresáta“ (24, zvýraznil jad).

Také další autorčiny výklady zařazené před samotný překlad se věnují spíše historickým a literárním předpokladům Minuciova díla, zatímco další teologické či filosofické souvislosti se ocitají až za překladem. Bohužel v tomto rozvržení nevyhnutelně dochází k duplicitě některých údajů a témat: tak např. fenomén dialogu figuruje jak ve výkladech přípravných (46-52 – z hlediska literární formy a ve spojitosti s převyprávěním spisu),

¹ Srv. zejm. Ladislava Říhová, „Adversus nationes Arnobia ze Sikky: Historie a teologické důrazy“, in: *Studie a texty Evangelické teologické fakulty* 23, 2013/2, str. 48-59; Ladislava Říhová, *Adversus nationes Arnobia ze Sikky a Octavius Minucia Felixe* (Pontes Pragenses, 79), Chomutov: L. Marek, 2017. Tyto texty v bibliografii k předložené práci chybí (viz však 146³⁷⁰).

² Pokud je mi známo. Sr. Říhová, *Adversus nationes*, 2017, str. 47-48; sr. G. B. Conte, *Dějiny římské literatury*, Praha: KLP, 2003, str. 567-568 (o Arnobiovi); 705 (žádný údaj o Arnobiovi v kontextu české překladatelské tradice).

tak i ve výkladech závěrečných (169-173 – z hlediska vztahu křesťanství a filosofie a otázky po pravdě), přičemž oba výklady lze z podstaty věci jen stěží oddělit od sebe. To je hlavní důvod, proč by recenzent preferoval obvyklé uspořádání látky, kdy jsou v úvodu nejprve pojednány základní textové, historické a literární okolnosti, posléze vybraná zásadní a průřezová témata, a teprve poté následuje komentovaný překlad antického textu.

Vzhledem k tomu, že předložená práce je patrně zamýšlena jako předstupeň nové minuciovské publikace po vzoru zmíněného překladu Arnobiova spisu *Adversus nationes*, je na místě poukázat alespoň na některé menší i větší redakční, stylistické a jazykové nedostatky.

1. Výkladová část

Nadpisy oddílů někdy ne zcela vyjadřují jejich skutečný obsah. V oddílu „1.1.4 Eucherius“ je Eucheriovi věnováno šest řádků; téma následující stránky je zcela jiné (mlčení o Minuciovi v následujícím období). - Oddíl „4.2.2 Čím se liší Minucius od Cicerona?“ sice začíná Ciceronem, ale vzápětí se zabývá Justinem Mučedníkem.

Oddíl „Sekundární literatura“ ve skutečnosti obsahuje jen sekundární monografie (sr. následující oddíl „Články“). Příliš mnoho oddílů v bibliografii vede k nepřehlednosti, nemluvě o tom, že některé položky jsou zařazeny nesprávně.

Z cizojazyčných citací by měly v toku výkladu figurovat jen významné pojmy či kratší výrazy; delší pasáže by měly být odsunuty pod čáru a v hlavním textu nahrazeny českým překladem, jinak působí rušivě. To platí zejména v případech, kdy jsou zakomponovány do širší výpovědi, takže jejich přiřazení není na první pohled patrné. Například latinská pasáž „Per tria saecula ... Cirtensis fuit“ je do hlavního textu zasazena takovým způsobem, že budí dojem, jako by se jednalo o slova Caeciliova, přestože je to citace ze sekundární literatury, jak se ukáže teprve v poznámce pod čarou (14²⁰). Nejednou se v rámci jediného odstavce bez zjevného důvodu střídá latina s češtinou, a v příslušných poznámkách naopak zase čeština s latinou (např. 155).

Cizojazyčná citace někdy ani není funkční. Například ve spojitosti s Caeciliovým výpadem proti křesťanům, že „uctívají člověka potrestaného nejvyšším trestem za zločin“ (Oct. 9,5), je jistě na místě poukázat na Pavlův výrok, že Ježíšovo ukřižování se pohanům jeví jako bláznovství - ale proč tuto větu citovat doslovně řecky? Řecké pojmy nacházející se v 1K 1,23 v našem kontextu nehrají žádnou roli, je zbytečné na ně upozorňovat (pozn. 76²⁵²). - Jiným příkladem jsou delší citace z latinského úvodu A. Reifferscheida (55¹⁸³⁻¹⁸⁴), místo nichž zcela postačí přečíst si stručnou a výstižnou informaci o Pařížském kodexu 1661, která stojí v hlavním textu (55) - nemluvě o tom, že údaje o třech středověkých korektorech a starších editorských zásazích do textu se v práci nakonec ukazují jako nadbytečné (alespoň zběžný pohled ukazuje, že se žádným způsobem nepromítají do textu překladu ani do poznámek).

Stylistické přešlapy. „Minucius dospěl ke svému obrácení skrze účast na procesech s křesťany“ (17); „polemika s domnělým Minuciovým autorstvím“ (17); „pragmatismus ... uvažoval“ (19); „jednotlivci často vymanění z koloběhu hledají ...“ (20); dlouhá, komplikovaná souvětí (49) aj.

Ponecháváme stranou četné překlepy, které se snadno opraví při druhém čtení; zde stojí za zmínku nejednoznačná transkripce latiny ve výkladové části (sr. „uenisset“ 16³¹ vs. „convenire“ 69); „causudicus“ (13), správně „causidicus“ (16); „obyvatel Cherosonu“, správně „... Chersonesu“ (71²³³). Poznámka 66²¹⁷ se nachází až za poznámkou 63²¹⁸. Číslo kapitoly „XXXVI.“, správně „XXXVI.“ (127). Překlep „literati“ (175).

2. Překladová část

Samostatný český překlad Minuciova díla je třeba přivítat, jeho nesporným přínosem je zavedení standardního uspořádání textu (40 kapitol) do českého prostředí oproti Stiebitzově překladu, v němž nejsou kapitoly číslovány a v úseku odpovídajícím kapitolám 21-24 je pozměněno pořadí některých pasáží. Přesvědčivé je také rozvržení dialogu do dvou hlavních částí (včetně tabulky v příloze, 189) a úvaha o jeho relativní nezávislosti na ciceronských vzorech (58).

Překlad Ferdinanda Stiebitze autorka označuje za „excelentní“ (10) a potřebu nového překladu zdůvodňuje skutečností, že Stiebitzův překlad „obsahuje pouze stručný komentář reflektující starší, převážně německé badatele“ (11). Je pravda, že autorka v poznámkách uvádí autory novější, a to jak z německé, tak i anglické jazykové oblasti, avšak takových případů je z celkového počtu 112 poznámek k překladu všehovšudy jedenáct. Naprostou většinu svých poznámek autorka věnuje historickým a mytologickým reáliím, přičemž postupuje podobně jako Stiebitz, i když je třeba přiznat, že leckde jeho údaje doplňuje či upřesňuje.

Smysl nového překladu bychom tedy měli hledat spíše v něm samotném, v jeho jazykové a stylistické úrovni, nežli v uspořádání kapitol či poznámkovém aparátu. Důkladné porovnání se Stiebitzovým překladem nemůže být vtěleno do tohoto krátkého posudku, ale předběžně lze říci, že nepřináší jednoznačné výsledky. Bezpochyby nalezneme místa, kde autorka elegantně nahrazuje Stiebitzovy archaismy, na druhé straně však

najdeme v překladu řadu chyb, z nichž tou nejčastější je lpění na latinském slovosledu. A to i tam, kde se Stiebitz nebál formulovat volněji. Příklad z Caeciliovy řeči proti křesťanům:

Oct. 9,3: Nec de ipsis, nisi subsisteret veritas,maxime nefaria et honore praefanda sagax fama loqueretur.

FS: A kdyby tu nebyla podkladem skutečnost, nevyprávěla by o nich bystrá pověst věci nejničemnější a takové, že o nich nelze člověku hovořiti, aniž dříve požádal o prominutí.

LŘ: A kdyby to nebyla pravda, nevyprávěla by se o nich obzvláště odporná a pro počestné nevyslovitelná pravdu odhalující pověst.

Závěr

Zmíněné nedostatky nezmenšují význam skutečnosti, že toto v české jazykové oblasti „první rozsáhlejší pojednání na téma minuciovské teologie“ (175) představuje dobré uvedení do problematiky. Nejnápadnější a na teologické půdě nejprovokativnější rysy Minuciova díla (téměř dokonalá absence postavy samotného Ježíše Krista a některých teologických témat; neznatelná práce s Písmem) dokázala autorka přesvědčivě vysvětlit a zasadit do dobového kontextu a autorovy literární intence.

- 1) Předložená práce splňuje základní požadavky kladené na disertační práci.
- 2) Práci doporučuji k obhajobě.
- 3) Navrhuji klasifikaci "prospěla".

Mgr. Jan Dus, Th.D.

V Praze, 14.12.2021

